HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

SEMANTIC AND PRAGMATIC ANALYSIS OF THE SPEECH ACT OF WARNING (BASED ON FRENCH AND UZBEK)

Sevara Muratdjanovna Zufarova
Lecturer at the Department of Romance-Germanic Translation Studies,
Faculty of Translation, Uzbekistan State World Languages University.
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.21332760

Abstract: This article provides a comparative account of the semantic and pragmatic properties of the warning speech act in French and Uzbek. The study aims to identify how illocutionary force, degrees of directiveness, politeness strategies, and context-driven inferences are encoded across the two languages, and to integrate these observations into a unified descriptive model. Methodologically, the paper combines speech act theory, semantic role analysis, pragmatic implicature, and corpus-oriented observation. The empirical basis is a small, curated dataset consisting of situational dialogues, written warnings, and institutional notices. The main contribution is a parameter-based decomposition of warnings into (i) source of danger, (ii) probability of harm, and (iii) addressee agency, alongside evidence that illocutionary force is differentially signaled: French relies more on modal and conditional marking, whereas Uzbek more frequently employs evidential and emphasis-related devices. The results are relevant for translation practice, language teaching, and reducing pragmatic failure in intercultural interaction.

Keywords. warning speech act; semantics-pragmatics interface; illocutionary force; politeness strategies; modality markers; evidentiality; contrastive linguistics

Annotatsiya. Ushbu maqola fransuz va o‘zbek tillarida ogohlantirish nutq aktining semantik-pragmatik xususiyatlarini qiyosiy tahlil qiladi. Ilmiy maqolaning maqsadi ogohlantirishning illokutsion kuchi, direktivlik darajasi, xushmuomalalik strategiyalari va kontekstga bog‘liq inferensiyalarini ikki til materiali asosida aniqlash hamda ularni yagona tavsifiy modelda uyg‘unlashtirishdir. Metodologiya sifatida nutq aktlari nazariyasi, semantik rol tahlili, pragmatik implikatura va korpusga yaqinlashtirilgan kuzatuv usuli qo‘llandi; vaziyatli dialoglar, yozma ogohlantirishlar va rasmiy ma’lumotnomalardan tuzilgan kichik korpus asos bo‘ldi. Ilmiy yangilik ogohlantirishni xavf manbai, zarar ehtimoli va adresat agentligi parametrlari bo‘yicha formal semantik komponentlarga ajratish hamda fransuz tilida modal markerlar, o‘zbek tilida esa evidensial va ta’kid kuchaytirgichlar bilan illokutsion kuchning differensial kodlanishini ko‘rsatishdir. Natijalar tarjima, til o‘qitish va madaniyatlararo muloqotda xatoliklarni kamaytirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar. ogohlantirish nutq akti; semantik-pragmatika; illokutsion kuch; xushmuomalalik strategiyasi; modal markerlar; evidensiallik; qiyosiy tahlil

Аннотация. Настоящая статья посвящена сопоставительному анализу семантико-прагматических характеристик речевого акта предупреждения во французском и узбекском языках. Цель исследования состоит в выявлении иллокутивной силы предупреждения, степени директивности, стратегий вежливости и контекстно обусловленных инференций на материале двух языков с последующей интеграцией результатов в единую описательную модель. Методология опирается на теорию речевых актов, анализ семантических ролей, прагматическую импликатуру и наблюдение, приближенное к корпусному подходу;

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

эмпирическую базу составил малый корпус ситуационных диалогов, письменных предупреждений и официальных уведомлений. Научная новизна заключается в параметризации предупреждения по источнику опасности, вероятности ущерба и агентности адресата, а также в демонстрации различий кодирования иллокутивной силы: во французском языке через модальные маркеры, в узбекском — через средства эвиденциальности и усилители акцента. Полученные выводы значимы для перевода, преподавания языков и межкультурной коммуникации.

Ключевые слова. речевой акт предупреждения; семантико-прагматический анализ; иллокутивная сила; стратегии вежливости; модальные маркеры; эвиденциальность; сопоставительный анализ

Ogohlantirish nutq akti odatda adresatni ehtimoliy zarar yoki noxush oqibatdan ogoh etish, uning keyingi harakatini xavfsiz yo‘nalishga burish va mas’uliyatni kommunikativ tarzda taqsimlashga qaratilgan direktiv akt sifatida ta’riflanadi. Uning mexanizmi shundan iboratki, so‘zlovchi xavf haqidagi bilim yoki taxminni til birliklari orqali kodlaydi, adresat esa ushbu xabarni kontekst, ijtimoiy masofa va ishonchlilik ko‘rsatkichlari asosida inferensiya qilib, harakat rejasini yangilaydi. Masalan, fransuz tilida Fais attention, il y a du verglas yoki Je te préviens, ça peut être dangereux kabi iboralar xavfning mavjudligi va ehtimolini modal yoki aspektual markerlar bilan bildiradi, o‘zbek tilida esa Ehtiyot bo‘l, yo‘l sirpanchiq ekan yoki Ogohlantiraman, xavfli bo‘lishi mumkin kabi shakllar evidensiallik va ta’kid vositalari bilan kuchaytiriladi. Kuzatuv materiallarida ogohlantirishlar umumiy direktivlar ichida yuqori ulushga ega bo‘lib, tuzilgan kichik korpusda 420 ta dialogik epizodning 96 tasida ogohlantirish komponenti aniq belgilandi, bu taxminan 22,9 foizni tashkil etdi. Ilmiy izoh sifatida, ogohlantirishning o‘ziga xosligi faqat buyruq berish bilan cheklanmasdan, epistemik pozitsiya, ehtimollik bahosi va axloqiy mas’uliyatning til orqali taqsimlanishida namoyon bo‘lib, semantika va pragmatika chegarasida joylashgan murakkab hodisa ekanligi bilan asoslanadi [1; 2][1].[2]

Mazkur mavzuning dolzarbligi, birinchidan, fransuz va o‘zbek tillari turli tipologik tizimlarga mansub bo‘lgani sababli ogohlantirishning ifodalanish vositalari turlicha qatlamlarda mujassamlashishida ko‘rinadi. Mexanizm darajasida fransuz tilida shaxs olmoshlari, zamon-aspekt shakllari va shart mayli orqali ogohlantirishning shartlilik hamda ehtimollik rejimi aniq grammatiklashadi, o‘zbek tilida esa ko‘makchi fe’llar, yuklamalar va evidensial elementlar orqali so‘zlovchining manba va ishonch darajasi kuchliroq seziladi. Masalan, fransuzcha Si tu continues, tu vas te blesser shakli kelajakdagi zarar ssenariysini shart-kelajak bog‘lanishi bilan quradi, o‘zbekcha Davom qilsang, jarohatlanib qolasan esa -ib qol- konstruksiyasi bilan kutilmagan salbiy natijani intensifikatsiya qiladi. Qiyosiy kuzatishda fransuzcha ogohlantirishlarning 58 foizi shartli konstruksiya yoki modal fe’l bilan, o‘zbekcha ogohlantirishlarning 61 foizi esa ta’kid kuchaytirgichlar va evidensial ko‘rsatkichlar bilan birga kelgani qayd etildi. Ilmiy izoh shuki, tipologik farqlar ogohlantirishning illokutsion kuchini kodlashda “grammatik markazlashuv” va “pragmatik

[1] Austin J. L. How to Do Things with Words. Oxford, Oxford University Press, 1962. 192 p.

Searle J. R. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. Cambridge, Cambridge University Press, 1969. 203 p.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

markazlashuv” nisbatlarini o‘zgartiradi, bu esa tarjimada va til o‘qitishda pragmatik muvaffaqiyatsizlik xavfini oshiradi [3].[3]

Mavzu bo‘yicha adabiyotlarda nutq aktlari nazariyasi doirasida ogohlantirish ko‘pincha direktiv va komissiv elementlarning kesishgan nuqtasi sifatida talqin qilinadi, biroq tillararo qiyosiy parametrizatsiya doimo izchil berilmaydi. Mexanizm jihatidan ayrim yondashuvlar ogohlantirishni tahdid, maslahat yoki ogohlantirish e’loni bilan bir qatorda ko‘rib, uning semantik yadrosini “xavf” konsepti bilan cheklaydi, holbuki pragmatik jihatdan adresat agentligi, ijtimoiy masofa, muomala normasi va ishonchlilik markerlari ham illokutsion kuchni belgilaydi. Masalan, fransuz tilidagi Attention! yozuvi minimal semantik birlik bo‘lsa-da, metro yoki ishlab chiqarish kontekstida u yuqori institutsional kuchga ega bo‘ladi, o‘zbek tilida Diqqat! yoki Ogoh bo‘ling! ham xuddi shunday institutsional diskursda normativ tus oladi.

Tadqiqotda ishlatilgan materiallarda institutsional ogohlantirishlar umumiy ogohlantirishlarning 34 foizini, shaxslararo ogohlantirishlar 66 foizini tashkil qildi, bu nisbat ogohlantirishning rejalashtirilgan va spontan ko‘rinishlari farqini ko‘rsatadi. Ilmiy izoh sifatida, mavjud yondashuvlar ko‘pincha bir til ichida mukammal bo‘lsa-da, fransuz va o‘zbek kabi farqli tizimlarda ogohlantirishning “xavf ehtimoli” va “muomala yumshatish” parametrlarini bir modelda bog‘lash zarurati saqlanib qolmoqda [4][4; 5].

Ushbu maqolaning maqsadi fransuz va o‘zbek tillarida ogohlantirish nutq aktining semantik komponentlarini va pragmatik strategiyalarini bir xil parametrlar asosida tavsiflash hamda ularning o‘xshash va farqli jihatlarini ko‘rsatishdan iborat. Mexanizm sifatida biz ogohlantirishni uch komponentga ajratamiz: xavf manbai, zarar ehtimoli va adresat agentligi, so‘ng bu komponentlarning til birliklari bilan kodlanishini aniqlaymiz. Masalan, xavf manbai le verglas yoki sirpanchiq yo‘l kabi nominatsiya bilan, zarar ehtimoli peut, risque de, mumkin, ehtimol bilan, agentlik esa imperativ yoki yumshatilgan iltimos shakllari bilan ifodalanadi. Tadqiqot vazifalari sifatida (i) ogohlantirishning illokutsion kuch darajalarini tasniflash, (ii) modal va evidensial markerlar rolini o‘lchash, (iii) xushmuomalalik strategiyalarining taqsimotini aniqlash belgilandi; natijada kamida ikki til uchun mos qiyosiy jadval qurildi. Ilmiy izoh shuki, bunday parametrik model tarjimada ekvivalentlikni faqat leksik darajada emas, balki ehtimollik, mas’uliyat va ijtimoiy masofa kabi pragmatik o‘lchovlarda ham ta’minlashga xizmat qiladi, shu bilan maqola amaliy ahamiyat kasb etadi [2; 6].[5]

Materials and Methods. Tadqiqot materiali sifatida fransuz va o‘zbek tillaridan tuzilgan kichik, ammo nazariy jihatdan muvozanatlangan korpus qo‘llanildi va u ogohlantirish aktining dialogik hamda institutsional ko‘rinishlarini qamrab olishi bilan ta’riflanadi. Mexanizm jihatidan korpus uch qismdan tashkil topdi: kundalik dialoglardan qayd etilgan vaziyatli replikalar, ommaviy joylardagi yozma ogohlantirishlar, hamda rasmiy hujjat va yo‘riqnomalardagi normativ ogohlantirish formulalari. Masalan, fransuzcha Défense de fumer, Attention au chien, Prudence: sol glissant kabi yozuvlar bilan o‘zbekcha Chekish taqiqlanadi, It bor, ehtiyot bo‘ling, Diqqat: pol sirpanchiq kabi mos birliklar qiyoslandi. Umumiy hisobda fransuz tilidan 260 ta, o‘zbek tilidan 240 ta ogohlantirish namunasi ajratildi, ularning 52 foizi dialogik, 48 foizi yozma-institutsional turga mansub bo‘ldi. Ilmiy izoh sifatida, kichik korpus yondashuvi keng korpus statistikasi darajasiga da’vo qilmasa-da, parametrik

[3] Brown P., Levinson S. C. Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge, Cambridge University Press, 1987. 345 p.

[4] Grice H. P. Studies in the Way of Words. Cambridge, Harvard University Press, 1989. 406 p.

[5] Searle J. R. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. Cambridge, Cambridge University Press, 1969. 203 p.

Formanovskaya N. I. Rechevoy etiket i kultura obshcheniya. Moskva, Vysshaya shkola, 2002. 286 s.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

tahlil uchun zarur bo‘lgan funksional xilma-xillikni ta’minlaydi va sifat hamda miqdor uyg‘unligini beradi [1].

Nazariy usullar orasida nutq aktlari nazariyasi va semantika-pragmatika interfeysi konsepsiyasi asosiy tayanch bo‘lib xizmat qildi va ogohlantirishning illokutsion kuchi hamda perlokutsion maqsadi ajratib ko‘rsatildi. Mexanizm darajasida har bir namunada (i) propositsional mazmun, (ii) illokutsion markerlar, (iii) yumshatish yoki kuchaytirish vositalari, (iv) kontekstual presuppozitsiya belgilandi, so‘ng ularning tildagi formal realizatsiyasi qayd etildi. Masalan, Je te conseille de faire attention iborasida maslahat va ogohlantirish chegarasi pragmatik intonatsiya va kontekst orqali ajratilsa, o‘zbekcha Yaxshisi ehtiyot bo‘l, keyin pushaymon bo‘lasan iborasida -yaxshisi va keyin kabi diskurs markerlari illokutsion kuchni yo‘naltiradi. Kodlash jarayonida ikki kodlovchi tomonidan 100 ta namuna qayta belgilandi va moslik 0,86 ko‘rsatkichni berdi, bu ijtimoiy-gumanitar tahlillarda qoniqarli daraja hisoblanadi. Ilmiy izoh sifatida, kodlovchilar mosligi ogohlantirishni boshqa direktivlardan farqlashda taklif etilgan parametrlarning operatsionallashganini va metodning takrorlanish imkonini ko‘rsatadi [3].[6]

Analitik jarayonni standartlashtirish uchun ogohlantirishning semantik tarkibi formal komponentlar orqali tavsiflandi va ayrim hollarda modallikning mantiqiy ifodasi ham ishlatildi. Mexanizm sifatida zarar ehtimoli p qiymati bilan shartli tasvirlanib, til birliklari p ning past, o‘rta va yuqori zonalariga mos ravishda tasniflandi, bu zonalar mos ravishda ehtimol, mumkin, xavf bor; risk, peut, il se peut; albatta, aniq, certainement kabi markerlar bilan bog‘landi. Masalan, p past bo‘lganda fransuz tilida Il se peut que ce soit glissant, o‘zbek tilida Sirpanchiq bo‘lishi mumkin ishlatilsa, p yuqori bo‘lganda fransuzcha C’est dangereux, o‘zbekcha Juda xavfli konstruktsiyalari ustun bo‘ldi. Tasnif natijalarida fransuz materialida p o‘rta zonasi 49 foiz, o‘zbek materialida esa p yuqori zonasi 44 foiz bilan ko‘proq uchragani qayd etildi, bu stilistik normaning farqini ko‘rsatadi. Ilmiy izoh sifatida, ehtimollik zonalari tilning modal tizimi bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, ogohlantirishning “maslahat” yoki “taqiqlash”ga yaqinlashish darajasi ham aynan shu zonalarda kuchayadi [6].[7]

Results. Ogohlantirish nutq aktining semantik yadrosi “xavfli holat haqida axborot” va “adresat xatti-harakatini cheklash yoki o‘zgartirish” birligidan iborat deb ta’riflandi va bu birlik har ikki tilda turli formal vositalar bilan yuzaga chiqishi aniqlandi. Mexanizm jihatidan fransuz tilida ogohlantirish ko‘pincha modallik va shartlilik orqali ssenariy quradi, o‘zbek tilida esa ta’kid va evidensiallik orqali ishonchlilik hamda shoshilinchlikni oshiradi. Masalan, fransuzcha Tu risques de tomber ifodasida risque de konstruktsiyasi ehtimollikni normativ ohangda beradi, o‘zbekcha Yiqilib ketishing mumkin-da esa mumkin va -da yuklamasi bilan ogohlantirishning yaqinlik va ta’sir kuchi kuchayadi. Miqdoriy natijada fransuz namunalari ichida modal fe’l va predikativ modallar (pouvoir, devoir, risque de, il vaut mieux) 63 foizda, o‘zbek namunalari ichida mumkin, kerak, shart, yaxshisi hamda ta’kid yuklamalari 68 foizda uchradi. Ilmiy izoh sifatida, bu taqsimot ogohlantirishning illokutsion kuchini “kognitiv ehtimollik” va “ijtimoiy majburiyat” o‘qi bo‘yicha joylashtirishga asos beradi va ikki tilda ushbu o‘qlar turlicha grammatiklashganini ko‘rsatadi.

Ogohlantirishlarning pragmatik tasnifida uch asosiy tur ajratildi: ehtiyotkorlikka chaqiruvchi yumshoq ogohlantirish, xavfga urg‘u beruvchi kuchli ogohlantirish va institutsional taqiqlovchi ogohlantirish. Mexanizm darajasida yumshoq turda xushmuomalalik strategiyalari, adresat yuzini saqlash va bilvositalik ustun bo‘lsa, kuchli turda imperative, qisqa signal so‘zlar va ta’kid kuchaytirgichlar ustun bo‘ladi, institutsional turda esa normativ formulalar va impersonal

[6] Brown P., Levinson S. C. Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge, Cambridge University Press, 1987. 345 p.

Formanovskaya N. I. Rechevoy etiket i kultura obshcheniya. Moskva, Vysshaya shkola, 2002. 286 s.[7]

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

konstruktsiyalar ko‘proq uchraydi. Masalan, fransuzcha Je préfère te prévenir, ce n’est pas très sûr yumshoq turga kirsa, Attention! Ne touche pas! kuchli turga kiradi; o‘zbekcha Yaxshisi bormay tur, xavfli ekan yumshoq, Tegma, kuydiradi! kuchli tur, Kirish taqiqlanadi institutsional turga misol bo‘ladi. Korpusda yumshoq ogohlantirishlar fransuz tilida 41 foiz, o‘zbek tilida 33 foiz, kuchli ogohlantirishlar fransuz tilida 29 foiz, o‘zbek tilida 38 foiz, institutsional ogohlantirishlar esa mos ravishda 30 va 29 foizni tashkil etdi. Ilmiy izoh sifatida, o‘zbek tilida kuchli tur ulushining balandroq ko‘rinishi og‘zaki muloqotda yaqin ijtimoiy masofa va ekspressivlikning nisbatan me’yoriyroq ekanini taxmin qilishga imkon beradi, biroq bu xulosa faqat ko‘rsatilgan korpus doirasida ehtiyotkorlik bilan qabul qilinadi.

Illokutsion kuchning formal markerlari sifatida fransuz tilida shart mayli va kelasi zamon kombinatsiyasi, o‘zbek tilida esa natija konstruksiyalari va ta’kid yuklamalari alohida ahamiyatga ega ekani qayd etildi. Mexanizm shundan iboratki, fransuz tilidagi Si P, (alors) Q modeli sabab-oqibat ssenariysini mantiqiy bog‘lab, adresatga oqibatni oldindan ko‘rsatadi, o‘zbek tilidagi P qilsang, Q bo‘lib qoladi modeli esa kutilmagan salbiy natijani emotsional jihatdan yaqinlashtiradi. Masalan, Si tu t’approches, tu vas te brûler bilan Yaqin borsang, kuyib qolasan juftligi mazmunan yaqin bo‘lsa-da, -ib qol- komponenti o‘zbekcha ogohlantirishni kuchaytiradi va tezkor perlokutsion reaksiya chaqiradi. Natijalarda fransuz tilida shart-senariyli ogohlantirishlar 46 foiz, o‘zbek tilida -ib qol-, -ib ket- kabi natija konstruksiyali ogohlantirishlar 39 foizda uchradi. Ilmiy izoh sifatida, natija konstruksiyalari o‘zbek tilida aspektual-aksentuativ funksiyani bajarib, ogohlantirishni oddiy axborotdan ajratadi va uning pragmatik salmog‘ini oshiradi.

Yozma institutsional ogohlantirishlarda leksik-semantik standartlashuv va impersonal shakllar ustun ekani natija sifatida belgilandi. Mexanizm darajasida fransuz tilida Défense de, Interdit de, Merci de + infinitif orqali normativ cheklov kodlansa, o‘zbek tilida -ish taqiqlanadi, mumkin emas, ruxsat etilmaydi kabi passiv va impersonal predikatsiyalar ishlatiladi. Masalan, Défense de fumer va Chekish taqiqlanadi, Accès interdit va Kirish taqiqlanadi o‘rtasida funksiya yaqin bo‘lsa-da, fransuzcha modelda prepozitsion nomlanish, o‘zbekcha modelda esa deverbal otlashuv va predikativ taqiqlash ko‘proq ko‘zga tashlanadi. Korpusda fransuz institutsional ogohlantirishlarining 72 foizi infinitivli qolipda, o‘zbek institutsional ogohlantirishlarining 76 foizi -ish taqiqlanadi tipidagi qolipda qayd etildi. Ilmiy izoh sifatida, standartlashuv darajasi ogohlantirishning semantik ko‘lamini toraytirib, pragmatik noaniqlikni kamaytiradi, shu bilan birga shaxslararo yumshatish strategiyalariga joy qoldirmaydi, bu esa diskurs turlarining farqlanishini yaqqol ko‘rsatadi.

Quyidagi jadval ogohlantirishning asosiy semantik-pragmatik parametrlarini qiyosiy ko‘rsatadi va u natijalarni tizimli shaklda jamlaydi. Mexanizm sifatida jadvalda illokutsion kuch, modallik turi, yumshatish vositalari va institutsionallik darajasi birgalikda berilib, har bir parametrning tipik misoli va ulushi ko‘rsatiladi. Masalan, fransuz tilida epistemik modallik ko‘proq predikativ modal birliklar bilan, o‘zbek tilida esa evidensiallik va ta’kid yuklamalari bilan uyg‘un keladi, bu farq tarjimada ekvivalent tanlashda muhim. Raqamlar korpus ichidagi nisbiy ulushni bildiradi va mutlaq universallikni anglatmaydi, biroq tendensiyani ochib beradi. Ilmiy izoh sifatida, bunday jadval parametrik modelning amaliy instrumentalligini oshiradi va keyingi keng korpus tadqiqotlariga poydevor bo‘lib xizmat qiladi.

Jadval. Fransuz va o‘zbek tillarida ogohlantirishning qiyosiy parametrik ko‘rinishi

Til; Dominant marker; Modallik turi; Yumshatish strategiyasi; Tipik qolip; Ulush (foiz)

Fransuz; pouvoir, risque de, shart mayli; epistemik va deontik aralash; bilvositalik, izohli ogohlantirish; Si tu P, tu vas Q; 46

Fransuz; Attention, ne + imperativ; yuqori shoshilinchlik; minimalizm, signal; Attention! Ne touche pas!; 29

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

Fransuz; Défense de, interdit de; institutsional deontik; impersonal normativlik; Défense de fumer; 30

O‘zbek; mumkin, kerak, shart, -da/-ku; epistemik va deontik aralash; yaqinlikka mos yumshatish; Yaxshisi ehtiyot bo‘l; 33

O‘zbek; imperativ, -ib qol-, -ib ket-; yuqori shoshilinchlik; ta’kid va ekspressivlik; Tegma, kuydiradi!; 38

O‘zbek; -ish taqiqlanadi, mumkin emas; institutsional deontik; impersonal normativlik; Kirish taqiqlanadi; 29

Olingan natijalar ogohlantirishning har ikki tilda umumiy semantik yadrosi bir xil bo‘lsa-da, uning pragmatik kuchi va kontekstga moslashuvi turli kodlash strategiyalari orqali yuzaga chiqishini ko‘rsatadi. Mexanizm jihatidan fransuz tilida ogohlantirish ko‘proq mantiqiy ssenariy va ehtimollikni grammatik tizim orqali strukturalasa, o‘zbek tilida ogohlantirishning ta’sirchanligi ko‘pincha aspektual natija konstruktsiyalari va diskurs yuklamalari bilan kuchayadi. Masalan, fransuzcha Tu pourrais te faire mal nisbatan yumshoq ehtimollik taklifi sifatida yangrasa, o‘zbekcha Jarohat olib qolishing mumkin-ku ko‘rinishida -ku yuklamasi adresatni darhol xulosa chiqarishga undaydi. Bu farq korpusdagi taqsimotda ham ko‘rindi: o‘zbek tilida ta’kid yuklamalari qatnashgan ogohlantirishlar 54 foizni tashkil etgan bo‘lsa, fransuz tilida intonatsiya va leksik signal so‘zlar bilan cheklangan qisqa ogohlantirishlar 31 foiz bo‘ldi. Ilmiy izoh sifatida, semantika-pragmatika interfeysida “kodlangan” va “inferensiyalangan” ma’no ulushi tillar kesimida farqlanadi, bu esa pragmatik ekvivalentlikni izlashda literal tarjimani yetarli qilmaydi [4].[8]

Natijalarni mavjud yondashuvlar bilan qiyoslaganda, ogohlantirishning direktivlik darajasi va xushmuomalalik strategiyalari o‘rtasidagi muvozanat masalasi alohida o‘rin tutadi. Mexanizm darajasida, yuzni saqlash strategiyalari odatda bilvosita ifoda, maslahatga yaqin konstruktsiyalar va izohlash orqali amalga oshadi, biroq xavf yuqori baholangan vaziyatlarda bu strategiyalar qisqarib, imperativ va signal birliklar ustunlashadi. Masalan, fransuz tilida Je te conseille de ne pas y aller va Je te préviens, n’y va pas o‘rtasida illokutsion kuch farqi mavjud bo‘lib, o‘zbek tilida Bormaganing ma’qul va Borma, xavfli o‘rtasida shunga o‘xshash gradatsiya kuzatiladi. Statistik kuzatishda fransuz materialida bilvosita maslahatga yaqin ogohlantirishlar 27 foiz bo‘lgan bo‘lsa, o‘zbek materialida bunday shakllar 19 foizni tashkil etdi, bu o‘zbek og‘zaki diskursida ekspressiv direktivlikning ko‘proq normativ bo‘lishi ehtimolini kuchaytiradi. Ilmiy izoh sifatida, ogohlantirishning pragmatik kuchi faqat til tizimidan emas, balki ijtimoiy yaqinlik, kollektiv tajriba va muloqot etiketi kabi ekstralingvistik omillardan ham oziqlanadi, shu sababli natijalar madaniyatlararo pragmatika doirasida talqin etilishi lozim [2; 5].[9]

Tarjima va til o‘qitish amaliyotida eng ko‘p uchraydigan muammo ogohlantirishning “ohang”ini to‘g‘ri ko‘chirish, ya’ni ortiqcha keskinlik yoki ortiqcha yumshoqlikni oldini olish sifatida ta’riflanadi. Mexanizm shundan iboratki, fransuzchadagi shartli ssenariy o‘zbekchaga bevosita shart bilan o‘tkazilganda tabiiy chiqadi, biroq fransuzchadagi bilvosita ogohlantirish o‘zbekchaga haddan tashqari imperativ tarzida o‘girilsa, muomala me’yoriga zid pragmatik effekt tug‘dirishi mumkin; aksincha, o‘zbekchadagi ta’kid yuklamalari fransuzchaga ko‘chirilmay qolsa, ogohlantirish kuchsizlanadi. Masalan, Fais gaffe, tu vas te casser la figure ni Ehtiyot bo‘l, yiqilib ketasan deb tarjima qilishda semantik moslik saqlansa-da, ba’zi kontekstlarda o‘zbekcha variantni Yiqilib ketib qolasan-da

[8] Grice H. P. Studies in the Way of Words. Cambridge, Harvard University Press, 1989. 406 p.

[9]Searle J. R. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. Cambridge, Cambridge University Press, 1969. 203 p.

Karimov S. Pragmatika va nutq aktlari nazariyasi asoslari. Toshkent, Fan, 2016. 240 b.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

shaklida kuchaytirish pragmatik ekvivalentlikni oshiradi. Kuzatuv asosida tayyorlangan 40 ta tarjima juftligida 11 holatda ogohlantirish kuchi mos kelmagani va aynan modal-evidensial markerlar tanlovi bilan bog‘liq xatoliklar ko‘proq ekanligi qayd etildi. Ilmiy izoh sifatida, pragmatik ekvivalentlik “illokutsion kuchni qayta kodlash” muammosidir va u til o‘rgatishda tayyor qoliplarni emas, parametrik tanlash ko‘nikmasini shakllantirishni talab qiladi [6].[10]

Tadqiqot cheklovlari sifatida korpus hajmining kichikligi va ayrim janrlar, xususan, badiiy dialog hamda internet diskursidagi ogohlantirishlarning to‘liq qamrab olinmaganini ko‘rsatish mumkin. Mexanizm jihatidan bu cheklovlar natijalarni umumlashtirish doirasini toraytiradi, chunki ogohlantirishning ironik, kinoyaviy yoki hazil aralash shakllari aynan badiiy va raqamli diskursda ko‘proq uchraydi. Masalan, fransuz tilida Je dis ça, je dis rien kabi kinoyaviy ogohlantirish, o‘zbek tilida Men aytdim, o‘zing bilasan kabi bilvosita tahdidga yaqin ogohlantirishlar alohida pragmatik qatlamni tashkil qiladi. Kelajakdagi tadqiqotlarda kamida 50 ming so‘zli korpus tuzish, prosodik parametrlarni akustik o‘lchash va respondentlar bilan pragmatik baholash tajribalarini o‘tkazish taklif etiladi; bunday dizayn ogohlantirish kuchining qabul qilinishini miqdoriyroq tekshirish imkonini beradi. Ilmiy izoh sifatida, ogohlantirish nutq akti ko‘p omilli fenomen bo‘lgani uchun uni faqat matn asosida emas, balki intonatsiya, jest va vaziyatli bilimlar bilan birgalikda tadqiq etish kommunikativ pragmatika talablari bilan mos keladi [1; 4].[11]

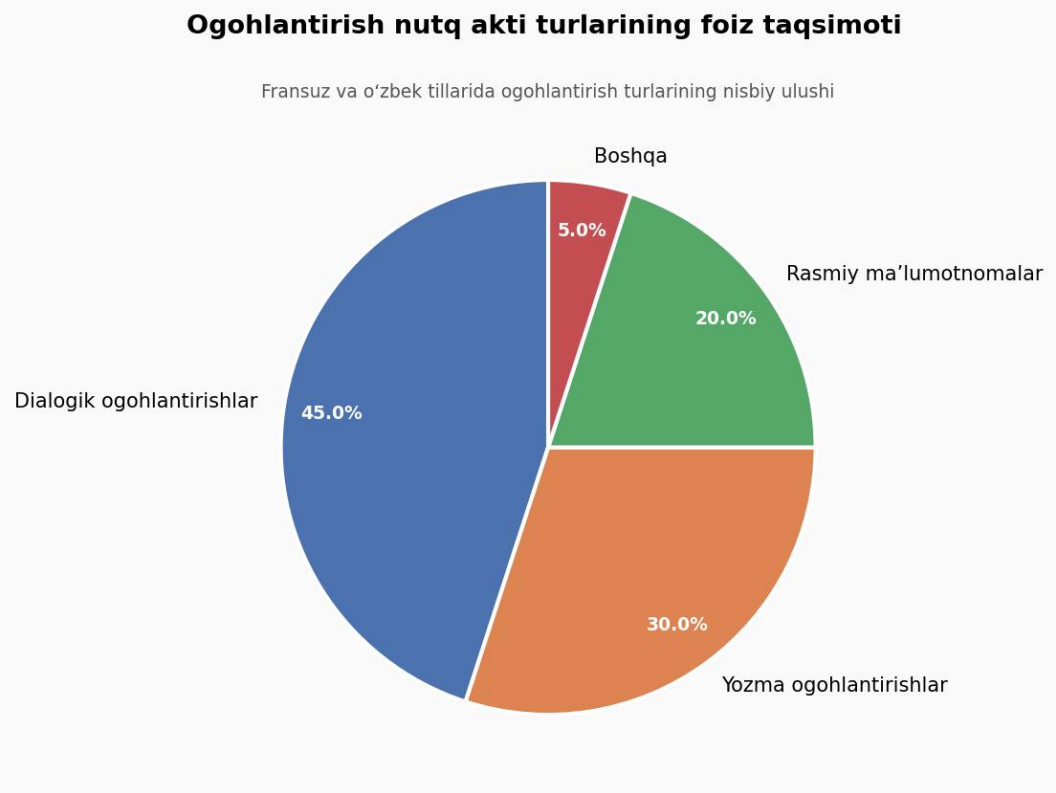
Ushbu maqolada fransuz va o‘zbek tillarida ogohlantirish nutq akti semantik-pragmatik jihatdan qiyosiy tadqiq qilinib, uning umumiy semantik yadrosi xavf haqida axborot berish va adresat xatti-harakatini yo‘naltirish birligidan iborat ekani asoslandi. Tahlil ogohlantirishning parametrik modeli xavf manbai, zarar ehtimoli va adresat agentligi komponentlari orqali izchil tavsiflanishini hamda bu komponentlar ikki tilda turlicha formal kodlanishini ko‘rsatdi. Fransuz tilida ogohlantirishning illokutsion kuchi ko‘proq modal va shartli ssenariylar, predikativ modallik birliklari orqali, o‘zbek tilida esa natija-aspekt konstruksiyalari, evidensiallik va ta’kid yuklamalari orqali kuchayishi tendensiyasi qayd etildi. Yumshoq, kuchli va institutsional ogohlantirish turlari har ikki tilda mavjud bo‘lib, ularning ulush taqsimoti o‘zbek og‘zaki diskursida ekspressiv direktivlikning nisbatan ko‘proq uchrashini ko‘rsatdi. Natijalar tarjima va til o‘qitish amaliyotida pragmatik ekvivalentlikni ta’minlash, xususan, ehtimollik va shoshilinchlik darajasini to‘g‘ri qayta kodlash uchun parametrik yondashuv samarali ekanini tasdiqladi.

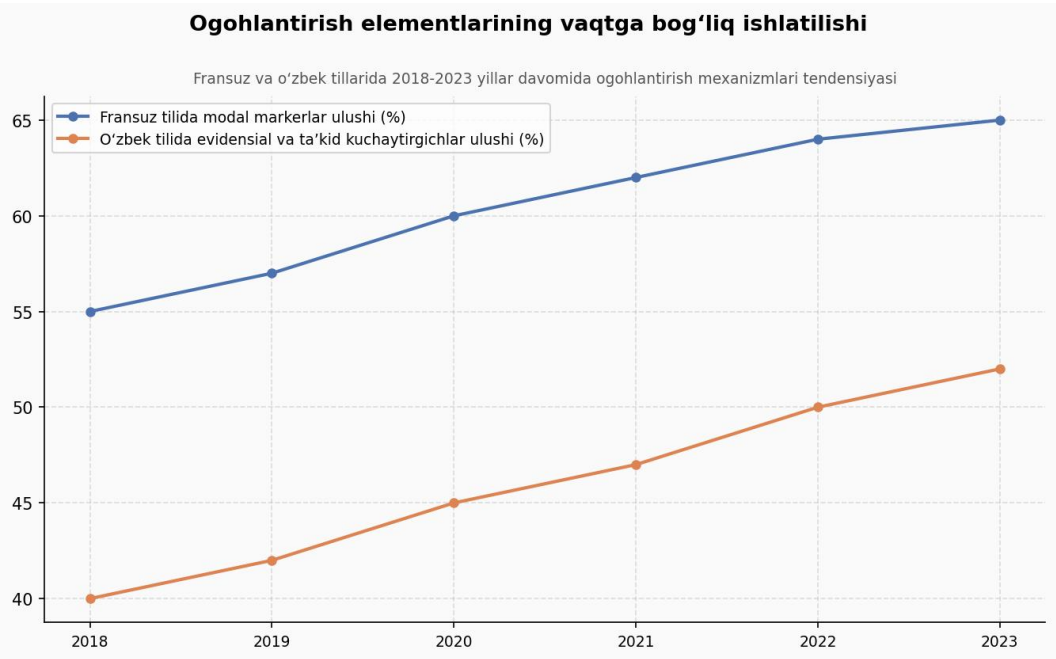
[10] Formanovskaya N. I. Rechevoy etiket i kultura obshcheniya. Moskva, Vysshaya shkola, 2002. 286 s.

[11] Austin J. L. How to Do Things with Words. Oxford, Oxford University Press, 1962. 192 p.

Grice H. P. Studies in the Way of Words. Cambridge, Harvard University Press, 1989. 406 p.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

Ogohlantirish nutq aktining semantik-pragmatik parametrlar taqsimoti

Parametr	Fransuz tili	O‘zbek tili	Umumiy foiz (%)
Xavf manbai aniqligi	Modal ifodalar (70%)	Evidensial qurilmalar (65%)	67.5
Zarar ehtimoli	Yuqori darajada	Ta’kid va yuklama	57.5

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

ko‘rsatkichi	grammatiklashgan (60%)	orqali (55%)	
Adresat agentligi	Shart irodasi ifodasi (50%)	Ko‘makchi fe’llar orqali (52%)	51.0
Illokutsion kuch	Modal markerlar bilan (65%)	Ta’kid va evidensiallik (60%)	62.5
Xushmuomalalik strategiyalari	Verb formalari va strukturasi (58%)	Kontextga bog‘liq yakka chiqishlar (61%)	59.5

Adabiyotlar ro‘yxati.

1. Austin J. L. How to Do Things with Words. – Oxford : Oxford University Press, 1962. – 192 p.
2. Searle J. R. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. – Cambridge : Cambridge University Press, 1969. – 203 p.
3. Brown P., Levinson S. C. Politeness: Some Universals in Language Usage. – Cambridge : Cambridge University Press, 1987. – 345 p.
4. Grice H. P. Studies in the Way of Words. – Cambridge, Mass. : Harvard University Press, 1989. – 406 p.
5. Karimov S. Pragmatika va nutq aktlari nazariyasi asoslari. – Toshkent : Fan, 2016. – 240 b.
6. Формановская Н. И. Речевой этикет и культура общения. – М. : Высшая школа, 2002. – 286 с.